

Metodika koordinované mezioborové spolupráce při podpoře ohrožených dětí

**Doporučení a postupy
pro Policii ČR a obecní/městskou policii**

Obsah

ÚVOD | 2

ČÁST C – MEZIOBOROVÁ KOORDINACE INTERVENČÍ PŘI PODPOŘE OHROŽENÉHO DÍTĚTE | 3

Aktéři včasné koordinované intervence při podpoře ohroženého dítěte | 3

Policie ČR a obecní/městská policie | 4

Poskytovatelé zdravotní péče | 5

Odborníci v oblasti duševního zdraví | 7

Školy a školská zařízení | 8

Orgány sociálně-právní ochrany dětí | 10

Poskytovatelé sociálních služeb | 11

Zásady a principy včasného koordinovaného postupu | 12

Východiska ochrany dětí | 12

Cíle ochrany dětí | 13

Kazuistika | 14

Případové setkání | 17

Autoři

Zpracováno v rámci projektu Signály, realizovaného Českou odbornou společností pro inkluzivní vzdělávání za podpory Nadace České spořitelny za účelem plnění opatření Národního akčního plánu pro duševní zdraví 2020–2030, schváleného vládou ČR dne 27. 1. 2020.

Tento dokument byl schválen na Radě vlády pro duševní zdraví dne 1. 7. 2021.

Hlavními autory jsou
prof. PhDr. Radek Ptáček, Ph.D.,
Mgr. Terezie Pemová
a PhDr. Lenka Felcmanová, Ph.D.,
ve spolupráci s Mgr. Klárou Laurenčíkovou Šimáčkovou za Ministerstvo zdravotnictví,
Ing. Ferdinandem Hrdličkou a PaedDr. Michalem Černým za Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy,
Mgr. Kristýnou Jůzovou Kotalovou za Ministerstvo práce a sociálních věcí,
Mgr. Kateřinou Bělohávkovou a Ing. Kamilou Lindauerovou za Ministerstvo vnitra
a dále s Petrou Wünschovou, Kateřinou Mrzenovou a Miroslavem Bubeníkem za dětské krizové služby.

Poděkování dále patří Bílému kruhu bezpečí za konzultaci při vytváření materiálů.

© 2022 Česká odborná společnost pro inkluzivní vzdělávání, z. s.

ÚVOD

Obsahem této metodiky je popis role jednotlivých (základních) subjektů, které by se měly spolupodílet na ochraně dětí. Míra jejich zapojení je daná legislativně, ale zároveň i místními možnostmi (místní a časová dostupnost, existence či neexistence daných služeb v regionu). Má-li včasná koordinovaná intervence při řešení ohrožení dětí fungovat, vyžaduje nejen vzájemnou spolupráci a propojenost jednotlivých subjektů, ale i kvalitní organizační a funkční uspořádání uvnitř jednotlivých subjektů (proškolení všech osob, určení koordinátora ochrany dětí, nastavení postupu ohlašování, vedení dokumentace a vyhodnocování viz Metodika včasné identifikace a podpory ohroženého dítěte).

Úspěšná koordinace při řešení případů špatného zacházení s dětmi vyžaduje vzájemné setkávání, vyjasňování a ideálně také vypracování lokálních multidisciplinárních dohod a pokynů, které formalizují sdílení informací i konkrétní postupy jednotlivých zainteresovaných osob a organizací. Pokyny by měly vysvětlovat, jak jednotlivé subjekty spolupracují při identifikaci ohrožení dítěte, vyšetřování a stanovování míry ohrožení, akutním i dlouhodobém poskytování podpory a samozřejmě i při případném trestním stíhání v případech, kdy špatné zacházení s dětmi dosáhne intenzity nebo formy trestného činu. Bez takového porozumění na komunitní úrovni se zvyšuje pravděpodobnost přehlédnutí ohrožení dítěte, opomenutí některé z oblastí v rámci hodnocení ohrožení nebo naopak dublování činností či lpění na vlastních postupech, které mohou děti vystavit riziku sekundární traumatizace¹ (opakování pohovorů, nedostatečné sdílení informací, nízká ochrana soukromí dítěte atp.).

¹ Jedná se o druhotné zraňování a vystavování dítěte nadbytečné psychické zátěži v průběhu vyšetřování trestného činu, který byl na něm spáchán, i po jeho ukončení.

Aktéři včasné koordinované intervence

při podpoře ohroženého dítěte

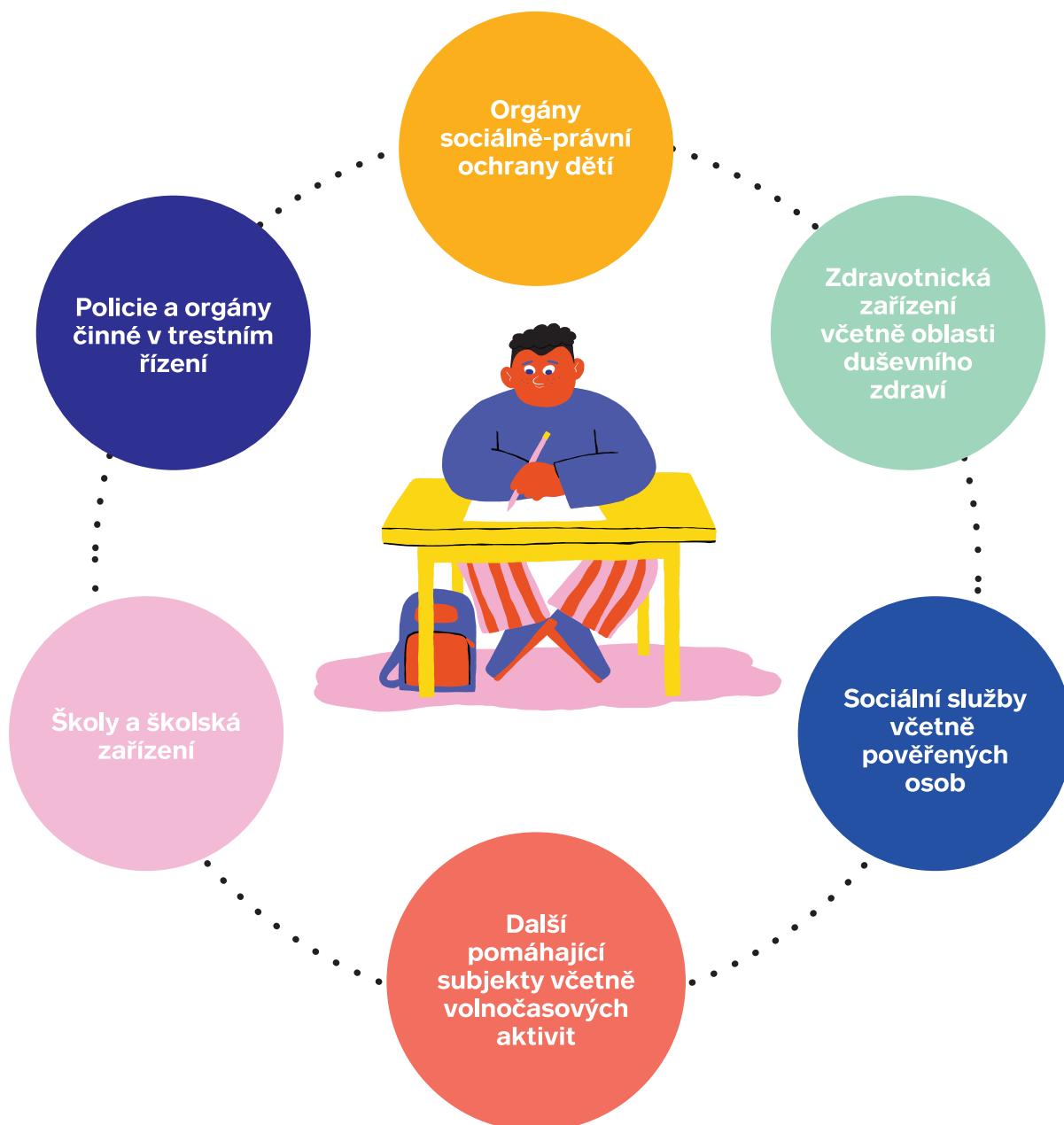

SCHÉMA 1

Model včasné koordinované intervence ve prospěch ohrožených dětí

V rámci každého uvedeného subjektu je nutné vytvářet podmínky pro to, aby každý pracovník věděl, jak rozpoznat ohrožené dítě a jak postupovat v případě akutního i chronického ohrožení. Ochrana musí být postavena na profesní a lidské zodpovědnosti každého jednotlivce. Zároveň však musí být každému jednotlivci při ohlašování a řešení ohrožení dětí poskytnuty informace, stejně jako metodická a lidská podpora ze strany zaměstnavatelů, ale i orgánů veřejné moci.

Policie ČR a obecní/městská policie

Policisté a strážníci mohou nad rámec svých povinností vyplývajících z právních předpisů upravujících jejich působení reagovat právě na podezření na špatné zacházení s dětmi a takové dítě identifikovat jak při výkonu své služby, tak i mimo ni. V případech navázání důvěry mezi dětmi a např. policistou/strážníkem účastnícím se akce v rámci primární prevence rizikového chování ve školách nebo strážníkem pravidelně dohlížejícím na bezpečný pohyb dětí v okolí školy je možné, že se dítě obrátí i na policistu/strážníka, u kterého může zcela přirozeně hledat oporu a pomoc. Je vhodné, stejně jako u OSPOD, postupně měnit náhled na práci policie ve smyslu, že svěření se pracovníkovi policie nutně neznamená automatickou represi, ale možnost účinné pomoci právě díky jeho znalosti problematiky, zkušenostem v oblasti špatného zacházení s dětmi či znalosti postupů meziresortní spolupráce.

Pracovníci Policie ČR specializující se na práci s dětmi jsou pravidelně proškolení v pracovních postupech zohledňujících potřeby dětí a ve specifikách výslechu dětí, ale i v dětské psychologii. Pro potřeby výslechu dětí jsou využívány speciální výslechové místnosti. U policistů, kteří se specializují na mravnost – mládež, je kladen důraz na empatii.

Kompetence Policie ČR v souvislosti s ochranou dětí:

- > Poskytnout podporu dítěti a jeho rodině (v souladu se zákonem o obětech trestného činu zejm. poskytnout informace o tom, u kterých poskytovatelů pomoci obětem trestných činů může oběť žádat o odbornou pomoc, a o podmínkách bezplatného využití odborné pomoci, včetně předání kontaktů).
- > Oznámit ohrožení dítěte OSPOD.
- > Shromažďovat důkazy pro trestní stíhání, například svědectví, soudní důkazy a důkazy na místě činu – včetně stanovení postupu výslechu dítěte.
- > Určit, zda existují dostatečné důkazy pro stanovení pravděpodobné příčiny ohrožení dítěte.
- > Rozhodnout, zda se v konkrétním případě jedná o trestný čin, či přestupek.
- > Zajistit krátkodobou ochranu osobě, které zřejmě hrozí újma na zdraví nebo jiné vážné nebezpečí, a jejím blízkým osobám.
- > Vykázat násilníka ze společného obydlí a jeho bezprostředního okolí.
- > Informovat intervenční centrum² o vykazání osoby ze společného obydlí za účelem zajištění pomoci osobě ohrožené násilným chováním vykázané osoby.
- > Zadržet podezřelého.
- > Poskytnout ochranu dítěti, členům rodiny a pracovníkům OSPOD během zásahu.
- > Spolupracovat se státním zastupitelstvím, případně soudem.

Kompetence obecní/městské policie v souvislosti s ochranou dětí:

- > Dohlížet na dodržování pravidel občanského soužití.
- > Podílet se na prevenci kriminality v obci.
- > Oznámit ohrožení dítěte OSPOD.
- > Provést zákrok, úkon nebo jiné opatření k odvrácení bezprostředního ohrožení.
- > Poskytnout pomoc.

² Intervenční centrum je služba sociální prevence zajišťující podporu osobám ohroženým násilím způsobeným osobami, které s nimi žijí ve společné domácnosti, více informací např. zde: <https://www.mpsv.cz/intervencni-centra>.

Poskytovatelé zdravotní péče

Role poskytovatelů zdravotní péče v koordinované intervenci ve prospěch ohrožených dětí se liší podle specifické role jednotlivých poskytovatelů. Obecně platí, že medicínsko-právní odpovědnost je stejná a způsob, jak se tito poskytovatelé zapojují do ochrany ohrožených dětí, je podobný. Důležitým aspektem zapojení zdravotnických pracovníků do koordinované intervence ve prospěch ohrožených dětí je zvýšení jejich informovanosti ohledně fungování systému sociálně-právní ochrany dětí a postupu při oznamovací povinnosti (koho a jak mohou o ohrožení dětí informovat).

Poskytovatelé zdravotních služeb zapojení do řešení špatného zacházení s dětmi jsou praktičtí lékaři pro děti a dorost, lékaři urgentní medicíny, porodníci/gynekologové, případně další specifické odbornosti (chirurgické obory, popáleninová medicína, psychiatrie, stomatologie atp.). Na poskytování zdravotních služeb se podílejí i další odborníci, jako jsou zdravotní sestry, kliničtí psychologové, porodní asistentky, zdravotní záchranáři a ošetřovatelé. V některých nemocnicích pracují i nemocniční sociální pracovníci.

LÉKAŘI A DALŠÍ ZDRAVOTNÍČTÍ PRACOVNÍCI PEČUJÍCÍ O DĚTI

Lékaři a zdravotničtí pracovníci v „první linii“ všech odborností by měli vědět o specifických vývojových a emocionálních potřebách ohrožených dětí. Měli by být schopní rozpoznat klinické příznaky i projevy v chování dítěte signalizující špatné zacházení, které mohou pozorovat během vyšetření či ošetření dítěte, a rozeznat známky rizikového chování pečujících osob. Měli by také vědět, kdy je vhodné při podezření na špatné zacházení získat laboratorní testy, rentgenové snímky a fotografie, jak shromažďovat forenzní důkazy a jak stanovit vhodný plán léčby. Lékaři by měli mít znalost místních služeb ochrany dětí a dalších služeb poskytovaných obětem trestných činů (viz zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů). Lékař také potřebuje rozumět rolím jiných odborníků, měl by být ochotný jim poskytnout konzultace, objektivně zdokumentovat nálezy a být nápomocný poskytnutím svědectví v případném soudním řízení.

Obdobně by měli mít výše uvedené informace a dovednosti i další zdravotničtí pracovníci, kteří mohou být v přímém kontaktu s dítětem nebo jeho rodiči / pečujícími osobami. Ve zdravotnických zařízeních je nezbytné stanovit interní pravidla pro identifikaci a ohlášení ohrožení dětí (kdo, komu, co a jak oznamuje uvnitř pracoviště a kdo, komu, co a jak oznamuje vně pracoviště).

Kompetence lékařů a dalších zdravotnických pracovníků v systému koordinované intervence ve prospěch ohrožených dětí:

- Identifikovat znaky možného ohrožení dítěte (akutního i chronického).
- Poskytnout podporu dítěti/dospívajícímu a jeho rodině.
- Poskytnout dítěti a osobám, které o ně pečují, informace o prevenci, ošetřovatelských postupech, zdrojích pomoci či strategiích, jak zajistit dítěti bezpečí a péči.
- Provést lékařské vyšetření, zhodnotit chování dítěte a prognózu jeho vývoje, provést diagnostiku a stanovit léčbu.
- Doporučit další lékařské služby (např. služby v oblasti duševního zdraví).
- Vést lékařskou dokumentaci a shromáždit medicínské důkazy svědčící o špatném zacházení s dětmi a umožňující forenzní přezkum.
- Oznámit ohrožení dítěte OSPOD, v případě akutního ohrožení Policii ČR nebo státnímu zastupitelství.
- Pomocť při forenzním pohovoru či vyšetření, pokud o to vyšetřovací tým požádá, má-li lékař odpovídající zázemí a zkušenosti.
- Informovat oběť trestného činu o podpoře, která pro ni vyplývá ze zákona o obětech trestných činů – poskytnout informace o tom, na které subjekty zapsané v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů³ se může oběť obrátit s žádostí o odbornou pomoc a za jakých podmínek má právo na poskytnutí bezplatné odborné pomoci, včetně předání kontaktů na tyto subjekty.
- Vést evidenci pro vědecké či statistické účely.

POSKYTOVATELÉ PRIMÁRNÍ ZDRAVOTNÍ PÉČE

Úlohou poskytovatelů primární péče je zejména rozpoznat rizikové faktory a ukazatele špatného zacházení s dětmi, identifikovat a hlásit špatné zacházení s dětmi, nabídnout primární léčbu poranění souvisejících se špatným zacházením – doporučit nebo zajistit další odbornou zdravotní péči.

POSKYTOVATELÉ POKOTOVOSTNÍ LÉKAŘSKÉ PÉČE

Úlohou poskytovatelů neodkladné zdravotní péče je zejména ošetřit úrazy, rozpoznávat špatné zacházení s dětmi či medicínské rizikové faktory, navazovat vztahy s poskytovatelem primární péče, poskytovat doporučení a informace o následné péči pro ohrožené děti v rámci systému zdravotních služeb a informovat oběť trestného činu o podpoře, která pro ni vyplývá ze zákona o obětech trestných činů. Poskytovatelé pohotovostní lékařské péče obecně nemají příležitost poskytovat komplexní pediatriickou péči a pravděpodobněji se setkají pouze s akutními případy špatného zacházení s dětmi.

³ <https://www.justice.cz/web/msp/rozvoj-sluzeb-pro-obeti-trestne-cinnosti?clanek=registr-poskytovatelu-pomoci-obetem-trestnych-cinu>

Odborníci v oblasti duševního zdraví

Profesionálové v oblasti duševního zdraví se mohou s ohroženými dětmi setkat ve fázi detekce špatného zacházení, případně mohou být jejich služby využity v rámci stanovené intervence ve prospěch ohroženého dítěte. Mohou se spolupodílet na podpoře poskytované rodině a zaměřené na nabytí kompetencí potřebných ke zlepšení péče o dítě a rovněž usnadňují zotavení dítěte. Realizují i monitoring stanovených strategií.

Kompetence odborníků v oblasti duševního zdraví v systému koordinované intervence ve prospěch ohrožených dětí (detekce a intervence) jsou zejména:

- Identifikovat znaky možného ohrožení dítěte (akutního i chronického).
- Poskytnout podporu dítěti/dospívajícímu a jeho rodině.
- Poskytnout dítěti a osobám, které o ně pečují, informace o prevenci další traumatizace dítěte.
- Informovat oběť trestného činu o podpoře, která pro ni vyplývá ze zákona o obětech trestných činů.
- Provést diagnostiku a stanovit následnou intervenci.
- Vést příslušnou dokumentaci a shromáždit medicínské důkazy svědčící o špatném zacházení s dětmi a umožňující forenzní přezkum.
- Oznámit ohrožení dítěte OSPOD, v případě akutního ohrožení Policii ČR nebo státnímu zastupitelství.
- Účastnit se realizace IPOD (včetně účasti na případových konferencích).
- Poskytnout pomoc při zotavení dítěte a terapeutickou pomoc rodině.
- Monitorovat prospívání dítěte a sdílet informace s dalšími subjekty zapojenými do podpory dítěte.

Kompetence odborníků v oblasti duševního zdraví v systému koordinované intervence ve prospěch konkrétních ohrožených dětí (vyšetření ohrožení dítěte):

- Pomoci s vyšetřovacím rozhovorem, jestliže o to vyšetřovací tým požádá (pokud odborník není zapojen do terapeutického vztahu s dítětem či jeho rodinou).
- Na vyžádání orgánů veřejné moci provést zhodnocení emocionálního stavu dítěte, jeho schopnosti svědčit a toho, jak by svědectví mohlo ovlivnit jeho duševní stav.
- Účastnit se mezioborového vzdělávání, společného rozboru případových studií atp.

Školy a školská zařízení

Pedagog je jednou z nejdůležitějších osob v životě dítěte. V mnoha případech je pro dítě po rodičích druhým nejbližším člověkem – díky intenzitě a četnosti kontaktů (i několik hodin denně) nebo emocionální blízkosti (dětí samy považují učitele za své blízké osoby). Pokud je to rodič / pečující osoba, kdo s dítětem špatně zachází, potřebuje dítě pedagoga jako spojence, někoho, s kým se cítí v bezpečí, komu může důvěřovat a kdo mu pomůže.

Jelikož je rolí pedagogů řešit problémy, které brání dítěti v rozvoji, limitují jeho schopnost učit se, navazovat zdravé vztahy a dobře prospívat, nemohou ignorovat špatné zacházení s dítětem. Naopak mohou svým včasným a kvalifikovaným přístupem odhalit ohrožení v jeho počátcích a stát se důvěryhodným zdrojem pomoci a podpory pro dítě i jeho rodinu.

Pedagogičtí pracovníci mohou hodnověrně informace o ohrožení dítěte získat různými způsoby – rozhovorem s dítětem nebo jeho kamarády, pozorováním celkového fyzického stavu dítěte či odhalením jeho zranění při převlékání na tělocviku či při výuce plavání, v případě menších dětí při pomáhání s osobní hygienou, na školním výletě či škole v přírodě atd. Pedagog by měl být vnímavý k rizikovým znakům špatného zacházení s dětmi a měl by být schopný si s dítětem citlivě o svých pozorováních promluvit. Důležité informace o případném ohrožení dětí mohou zaznamenat i další pracovníci školy (např. pracovníci školní jídelny, školníci, uklízečky atp.), proto by i oni měli být zapojeni do systému ochrany dětí v dané škole (včetně pravidelné účasti na vzdělávání zaměřeném na identifikaci ohrožených dětí).

Kompetence škol (všech stupňů) a školských zařízení v systému koordinované intervence ve prospěch ohrožených dětí:

- > Identifikovat znaky možného ohrožení dítěte (akutního i chronického).
- > Oznámit ohrožení dítěte OSPOD, v případě akutního ohrožení Policii ČR nebo státnímu zastupitelství.
- > Dokumentovat informace týkající se ohlášení ohrožení dítěte a na vyžádání je poskytovat příslušným orgánům (OSPOD, opatrovnickému soudu, orgánům činným v trestním řízení).
- > Poskytnout dítěti podporu v situaci oznámení jeho ohrožení.
- > Spolupracovat s OSPOD při vytváření strategie pomoci ohroženému dítěti (poskytovat součinnost při vyhodnocování, spolupracovat na formulaci opatření v individuálním plánu ochrany dítěte v prostředí školy / školského zařízení, účastnit se případových konferencí).
- > Realizovat podporu v souladu s opatřeními uvedenými v individuálním plánu ochrany dítěte (IPOD).
- > Monitorovat situaci ohroženého dítěte, sdílet informace s dalšími subjekty (zejména OSPOD) a revidovat realizovanou podporu dítěte (viz Metodika pro mapování ohrožení a potřeb dítěte).
- > Poskytovat informace a podporu ostatním dětem, které jsou s ohroženým dítětem v kontaktu (snižovat stigmatizaci a izolaci ohrožených dětí, zvyšovat citlivost a empatii ostatních dětí vůči potřebám ohrožených dětí, chránit děti před sekundární traumatizací).
- > Realizovat podpůrná opatření zaměřená na prevenci ohrožení dětí, např.:
 - včasné poskytování služeb školního poradenského pracoviště,
 - zajištění školního stravování,
 - zajištění docházky do školní družiny nebo školního klubu,
 - zapůjčení pomůcek,
 - zajištění pedagogické intervence nebo doučování,
 - realizace aktivit primární prevence rizikového chování,
 - vytvoření plánu pedagogické podpory,
 - poskytování podpůrných opatření na základě doporučení školského poradenského zařízení,
 - poskytování podpory rodičům – doporučení dalších služeb atp.

Kompetence škol (všech stupňů) a školských zařízení v systému koordinované intervence ve prospěch prevence:

- Vytvořit interní systém ochrany dětí (v souladu s Metodikou včasné identifikace a podpory ohroženého dítěte⁴) – zejm. stanovit osobu, která bude odpovědná za koordinaci ochrany dětí ve škole / školském zařízení, stanovit interní postup při podezření na špatné zacházení a zajistit pravidelné informování pracovníků o postupech ochrany dětí.
- Spolupracovat na vytváření systému koordinované podpory ohrožených dětí (např. prostřednictvím komise pro sociálně-právní ochranu dětí, účasti na komunitním plánování, síťování).
- Účastnit se mezioborového vzdělávání, společného rozboru případových studií atp.

Pracovníci škol a školských zařízení nejsou oprávněni pořizovat zvukovou či obrazovou dokumentaci špatného zacházení s dětmi, provádět výslech dítěte, resp. jiné osoby, či lékařská vyšetření. Současně nejsou povinni prokazovat pravdivost informací získaných od dítěte nebo provádět intervence v rodinném prostředí dítěte.

⁴ Metodika je primárně určena školám, postupy v ní uvedené je však žádoucí realizovat dle personálních možností i ve školských zařízeních.

Orgány sociálně-právní ochrany dětí

Orgány sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) jsou klíčovým aktérem ochrany dětí. Jejich kompetence i organizační struktura je dána zákonem a právo využít jejich služby mají všechny děti či osoby, které o děti pečují. Má-li dojít ke zlepšení koordinace péče o ohrožené děti, je nezbytné na celostátní i komunitní úrovni vysvětlovat funkci a význam OSPOD.

V tomto smyslu se jedná především o překonávání přetrvávajících předsudků vůči jejich činnosti. Ty mohou vést k přehlížení ohrožení dítěte a jeho neohlašování („stejně s tím nic neudělají“), vyhrožování a strašení ohlášením ohrožení („ohlásíme vás na sociálku a ta vám vezme děti“). Přitom OSPOD mají velmi omezenou možnost „detekovat“ ohrožené dítě, skoro vždy jsou odkázané na to, že je na špatné zacházení s dětmi někdo upozorní (blízcí dítěte, sousedé, pracovníci škol, školských zařízení a sociálních služeb, pracovníci volnočasových aktivit, zdravotničtí pracovníci, policisté, strážníci nebo hasiči). OSPOD by měly více zdůrazňovat svou ochrannou a podpůrnou funkci a zapojovat všechny dostupné zdroje ve prospěch bezpečí a prospívání dítěte. Ukazatelem změny v této oblasti je skutečnost, kdy ohlášení ohrožení dítěte bude ohlašovatel vnímat jako krok, který činí PRO ochranu dítěte, nikoliv jako nástroj sankcionování jeho rodičů/pečovatelů.

Na lokální úrovni se pak jedná zejména o nastavení pravidel sdílení informací (v souladu s legislativní úpravou) a zvýšení porozumění ostatních pomáhajícím strategiím či opatřením, které OSPOD pro řešení volí (pokud ohlašovatel ohrožení rámcově rozumí tomu, jak bude OSPOD postupovat a jak se následně bude moci zapojit do pomoci dětem, zvyšuje to jeho motivaci s OSPOD spolupracovat).

Zároveň samozřejmě není možné opomíjet nezastupitelnou roli OSPOD při hodnocení míry ohrožení dítěte, jeho zákonem stanovená práva a povinnost shromažďovat informace o ohrožení dětí z více zdrojů (komplexní obraz potřeb dětí) nebo možnost využívat vůči dítěti i pečujícím osobám intervenční opatření (včetně kompetence podat návrh na odebrání dítěte z péče rodičů / pečujících osob).

Kompetence OSPOD v systému koordinované intervence ve prospěch ohrožených dětí:

- Podpora dítěte/dospívajícího a jeho rodiny.
- Poskytování informací, edukace dítěte a jeho rodiny (včetně doporučení sociálních a dalších služeb, materiální pomoci, sociálních dávek, sociálního bydlení atp.).
- Přijímání informací o ohrožení dítěte od dětí, osob, které o děti pečují, odborníků pracujících s dětmi (zdravotníků, pracovníků škol a školských zařízení aj.) i široké veřejnosti.
- Hodnocení míry ohrožení dítěte, kompetencí rodičů a komunity, realizované na základě:
 - rozhovoru s dítětem,
 - rozhovoru s osobami, které o dítě pečují či mohou pečovat,
 - šetření provedených v místě, kde dítě žije,
 - informací o ohrožení dítěte vyžádaných od dalších subjektů včetně školy.
- Tvorba individuálního plánu ochrany dítěte (IPOD).
- Organizace případových konferencí.
- Sledování a koordinace služeb a intervencí, které zajišťují ve prospěch ohroženého dítěte a jeho rodiny jiné subjekty.
- Doporučování nebo ukládání povinnosti využít služby ve prospěch dítěte/rodiny.
- Podávání návrhů k opatrovníckému soudu ve prospěch ohroženého dítěte.
- Spolupráce s orgány činnými v trestním řízení v případech ohrožených dětí, kdy se špatné zacházení s dítětem řeší jako trestný čin.

Kompetence OSPOD v systému koordinované intervence ve prospěch prevence:

- Koordinace preventivních opatření v oblasti ochrany dětí (např. prostřednictvím komise pro sociálně-právní ochranu dětí, účasti na komunitním plánování).
- Koordinace společného vzdělávání a nastavení systému sdílení informací mezi OSPOD a dalšími regionálními subjekty ochrany dětí.
- Účast na mezioborovém vzdělávání, společném rozboru případových studií atp.

Poskytovatelé sociálních služeb

Profesionálové v oblasti sociálních služeb⁵ se mohou podílet na detekci ohrožených dětí a poskytují následnou podporu rodině při nabývání kompetencí potřebných ke zlepšení péče o dítě. S ohledem na to, že způsob poskytování služeb v některých případech umožňuje a) navázání vztahu s rodiči / pečujícími osobami (terénní služby, raná péče, intervenční centrum), b) navázání vztahu s dítětem (nizkoprahové služby), c) přístup do bydliště dítěte (terénní služby), d) možnost pravidelně pozorovat dítě i interakci mezi dítětem a pečující osobou, je jejich role v oblasti ochrany dětí velmi důležitá.

Kompetence sociálních služeb v systému koordinované intervence ve prospěch ohrožených dětí:

- Identifikovat znaky možného ohrožení dítěte (akutního i chronického).
- Oznámit ohrožení dítěte OSPOD, v případě akutního ohrožení Policii ČR nebo státnímu zastupitelství.
- Dokumentovat informace týkající se ohlášení ohrožení dítěte a na vyžádání je poskytovat příslušným orgánům (OSPOD, opatrovnický soud, orgány činné v trestním řízení).
- Poskytnout dítěti podporu v situaci oznámení jeho ohrožení.
- Poskytnout informace a podporu osobám pečujícím o dítě v situaci oznámení jeho ohrožení.
- Spolupracovat s OSPOD při vytváření strategie pomoci ohroženému dítěti (IPOD, účast na případových konferencích).
- Vytvořit a realizovat individuální plán, kterým lze zajistit naplnění potřeb ohroženého dítěte v rámci dané služby (pobytové, stacionární, ambulantní, terénní).
- Monitorovat situaci ohroženého dítěte, sdílet informace s dalšími subjekty (zejména OSPOD) a revidovat individuální plán.

Kompetence sociálních služeb v systému koordinované intervence ve prospěch prevence:

- Vytvořit interní systém ochrany dětí (součástí standardů kvality).
- Spolupracovat na vytváření systému koordinované podpory ohrožených dětí (např. prostřednictvím komise pro sociálně-právní ochranu dětí, účasti na komunitním plánování, síťování).
- Účastnit se mezioborového vzdělávání, společného rozboru případových studií atp.

⁵ V této sekci používáme pojem „sociální služby“ pro všechny typy podpůrných profesionálních aktivit, jejichž cílem je podpora a ochrana dětí a jejich rodin (sociální služby, pověřené osoby, doprovázející organizace, poradenská pracoviště atp.).

Zásady a principy včasného

koordinovaného postupu

Níže jsou obecně uvedené oblasti a doporučené postupy, které musejí být vyjasněny v rámci mezioborové spolupráce aktérů včasné koordinované intervence při podpoře ohroženého dítěte:

- Analýza současné praxe (dokumenty – např. metodické postupy, standardy kvality, vnitřní směrnice atp.) a vymezení postupů jednotlivých subjektů.
- Přijetí jednotné definice špatného zacházení s dětmi (shodný jazyk, postup, formuláře).
- Pochopení kompetencí jednotlivých subjektů a profesí, sdílení informací a návaznost aktivit.
- Nastavení závazných interních časových lhůt pro shromažďování a vyhodnocování ohrožení dítěte.
- Společná dohoda na prioritizaci případů ohrožení (např. děti mladší tří let, vícečetné ohrožení).
- Individualizace poskytovaných služeb a podpory naplňování individuálního plánu ochrany dětí (IPOD) s využitím případových konferencí v souladu s následujícími principy:
 - zajištění bezpečí,
 - naplnění fyzických i emocionálních potřeb dítěte,
 - podpora prospívání dítěte (minimalizace následků traumatu a rozvoj potenciálu).
- Koordinované vzdělávání všech lokálních subjektů ochrany dětí (vstupní i průběžné vzdělávání) zaměřené na sjednocení postupů a jejich průběžnou revizi.
- Podpora a rozvoj služeb prevence i intervence zaměřených na špatné zacházení s dětmi (např. využití komisí sociálně-právní ochrany dětí, komunitního plánování atp.).
- Monitorování a zvyšování kvality ochrany dětí (zvyšování kvalifikace jednotlivých profesionálů i institucí, zaškolování nových pracovníků, zavádění standardů a postupů založených na důkazech, společné rozbory případových studií).
- Podpora udržení motivace všech zúčastněných ke koordinované spolupráci a prevence vyhoření.
- Fatální nebo chronické případy špatného zacházení s dětmi prověřit multidisciplinárním týmem, nikoliv za účelem hledání viníka, ale zlepšení nastavení spolupráce a revize dosavadních postupů.

Východiska ochrany dětí

- Každé ohrožené dítě má právo na ochranu, bezpečí, podporu a pomoc.
- Každý by měl být všímavý k potřebám dětí a být schopný rozpoznat znaky možného špatného zacházení s dětmi.
- Každý, kdo má důvodné podezření na špatné zacházení s dětmi, je oprávněn a zároveň povinen pro dítě vyhledat pomoc.
- Každý by měl vědět, jak pro dítě vyhledat ochranu a pomoc.

Cíle ochrany dětí

- > Snížit počet ohrožených dětí.
- > Včas identifikovat ohrožené děti (hlášení o ohrožení dítěte vnímat především jako vyhledání pomoci PRO dítě).
- > Snížit opakované a/nebo chronické formy ohrožení dětí.
- > Zaměřit pozornost na zvláště zranitelné děti.
- > Poskytnout koordinovanou cílenou podporu ohroženým dětem a jejich rodinám.
- > Podporu zaměřit na zajištění bezpečí a prospívání dítěte.
- > Zamezit sekundární traumatizaci dětí.
- > Poskytnout ochranu a podporu osobám, které ohrožení dítěte ohlašují.
- > Monitorovat způsob poskytování ochrany dětí a revidovat postupy v souladu s aktuálními vědeckými poznatky.

Zavedení koordinované intervence při řešení situace ohrožených dětí vyžaduje na úrovni jednotlivých subjektů, jejichž pracovníci přímo pracují s dětmi, následující kroky:

- > Definování smyslu ochrany dětí, jejího cíle a postupu při ní (metodika hodnocení ohroženého dítěte, child protection policy atp.).
- > Stanovení organizační struktury ochrany dětí uvnitř organizace a způsobu sdílení informací.
- > Zaškolení odborného i pomocného a technického personálu (vstupní, průběžné).
- > Sledování incidentů a jejich evidence – vedení dokumentace, sdílení informací uvnitř instituce.
- > Domluva na tom, jak spolupracovat na řešení situace dítěte – koordinace pomoci s dalšími subjekty, poskytování zpráv a výstupů, zohlednění dohodnutých postupů při práci s dítětem/rodinou v rámci dané instituce (IPOD, IVP, plán pedagogické podpory atp.), účast na případových konferencích atp.
- > Monitoring a revize postupů – průběžné vyhodnocování dosavadních postupů a jejich revize, plány vzdělávání a obsahy vzdělávání sociálních pracovníků, spolupráce s dalšími subjekty (např. komise sociálně-právní ochrany dětí atp.).

SCHÉMA 2

Zavádění včasné intervence při ohrožení dětí uvnitř jednotlivých subjektů (škol, poskytovatelů zdravotních a sociálních služeb)

Kazuistika

Níže Vám představíme příběh osmiletého Pavla ve dvou variantách. První z nich bude popisovat současný stav, Pavlovu realitu v průběhu školního roku, kdy navštěvuje druhou třídu a nedošlo ke včasné identifikaci jeho ohrožení již v loňském roce, v první třídě. Pro možnost porovnání různých možností vývoje příběhu modelujeme i situaci, kdy by každý ze zapojených aktérů jednal s využitím svých kompetencí již od okamžiku, kdy se s Pavlem setkal.

Kdo je Pavel?

Pavel letos oslavil osmé narozeniny, chodí do druhé třídy základní školy. Spolu se svou mladší sestrou Karolínou (2,5 roku) vyrůstá v úplné rodině, je vychováván oběma rodiči.

Rodina se často stěhuje, především z důvodu nehrazení nájemného. Dochází ke změnám bydliště v rámci jednoho města, ale i mezi městy. V současném městě se rodina zdržuje dva roky. Nemají zde žádné příbuzné, ani přátele. S prarodiči dětí nejsou rodiče v kontaktu. Pavlova matka je na rodičovské dovolené s Karolínou, Pavlův otec přišel o práci a je už několik měsíců nezaměstnaný.

Jak k Pavlovi přistupují odborníci a jak vidí jeho rodinu?

ŠKOLA

Už v první třídě měl Pavel problémy s příchody do školy, často také neměl pomůcky na vyučování. Paní učitelka situaci v první třídě řešila poznámkami do notýsku a žádostmi zasílanými rodičům o zakoupení pomůcek. Ze strany rodičů zůstávala její snaha bez reakce, další pokusy o zapojení rodičů vzdala.

Problémy s pozdními příchody do školy a chybějícími pomůckami neustávají ani ve druhé třídě. Při vyučování je Pavel velmi unavený, občas v hodinách usíná, pomůcky do školy zapomíná, nebo je nemá. Rodiče na žádosti paní učitelky o zajištění pomůcek nereagují, s paní učitelkou nekomunikují. Pavel je chytrý chlapec, v jeho prospěchu se ale odráží to, že se nepřipravuje do školy, domácí úkoly nevypracovává a únava v hodinách mu brání v aktivitě a přijímání informací. V kolektivu stojí Pavel spíše na okraji třídy, ve třídě nemá téměř žádné kamarády, je spíš samotářský. Při skupinových pracích se výrazně neprojevuje, svůj názor neprosazuje. Pavel často nemá svačiny, na obědy nechodí, protože jeho rodiče nemají peníze na jejich zaplacení. Také je vyčleňován ze stejného důvodu z třídních výletů. Pavel chodí do školy neupraven, často v oblečení, které neodpovídá ročnímu období. Děti ze třídy občas přijdou za paní učitelkou s tím, že nechtějí sedět v blízkosti Pavla, protože zapáchá.

Paní učitelka již neví, jak má situaci Pavla řešit, proto dnes posílá oznámení na OSPOD, ve kterém uvádí: „Pavel je žákem druhé třídy, často zapomíná nebo nemá pomůcky do školy, domácí příprava je nedostatečná. Pavel chodí do školy často neupravený, jeho oblečení zapáchá, na což si stěžují i ostatní žáci. Rodiče se školou nekomunikují. Byli opakovaně zváni do školy a nedostavili se. Žádáme o prošetření rodinné situace.“

MĚSTSKÁ POLICIE

Městská policie zasahovala v bytě již dvakrát – v průměru jednou za rok – z důvodu rušení nočního klidu. Městskou policii přivolala sousedka, paní Králová, která několikrát slyšela rány a křik Pavlovy matky v pozdních nočních hodinách. Městská policie nikdy na místo nepřivolala státní policii, situaci prozatím vždy řešila domluvou.

Městský policista si při prvním zásahu v domácnosti rodiny všiml, že Pavel je uplakaný a ustrašený. Tyto projevy však přičítal tomu, že byl chlapec v noci ještě vzhůru a neměl klid na spaní. V domácnosti byl v obou případech zásahu městské policie shledán značný nepořádek a zápach. Městská policie oznámila noční zásahy na OSPOD, oznámení mělo toto znění:

„Dne 14. 8. 2021 byla přivolána hlídka městské policie do domácnosti nezl. Pavla a Karolíny Novákových z důvodu rušení nočního klidu. Situace byla na místě vyřešena domluvou.“

„Dne 20. 11. 2022 byla přivolána hlídka městské policie do domácnosti nezl. Pavla a Karolíny Novákových z důvodu rušení nočního klidu. Situace byla na místě vyřešena domluvou.“

SOUSEDKA

Paní Králová občas potají koupí nebo dá Pavlovi něco k jídlu, protože je hladový. Paní Králová z bytu slyší rány a křik matky zhruba jednou do týdne, policii přivolává až tehdy, když je křik matky silnější než obvykle. Paní Králové je dětí moc líto, neví však, jak by jim mohla pomoci.

OSPOD

Pracovnice OSPOD, paní Koutná, obdržela k rodině prozatím dvě oznámení městské policie o rušení nočního klidu. Při přijetí prvního oznámení v loňském roce si paní Koutná pozvala rodiče do kanceláře OSPOD. Rodiče situaci vysvětlili tím, že slavili otcovy narozeniny, proto byl v bytě hluk. Paní Koutná následně rodiče poučila o rodičovské odpovědnosti a oni přislíbili, že se situace nebude opakovat.

S dětmi pracovnice nehovořila, nevyhodnotila to jako podstatné. Děti nebyly vyhodnoceny jako ohrožené, proto se paní Koutná případem dále nezabývala.

Po druhém přijetí oznámení paní Koutná provedla neohlášené šetření v domácnosti rodiny.

V domácnosti byla v době šetření zastížena matka a obě děti, ačkoli byl všední den ráno a Pavel měl být ve škole. Matka sdělila, že Pavel je nachlazený, nechala ho proto doma.

U pediatra s Pavlem nebyla, protože jej mají v jiném městě a matka nemá peníze na cestu. V místě bydliště lékaře sehnat nemohou. V domácnosti byl shledán značný nepořádek - zbytky jídla na zemi, špinavé oblečení na hromadách. Celá rodina včetně dětí spí na zemi na matracích, matrace jsou rovněž velmi špinavé. době šetření pro děti v domácnosti téměř nic k jídlu, sděluje, že se chystá na nákup. K oznámení policie matka sdělila, že se v tuto dobu pohádala s otcem, nejednalo se o nic velkého, jen o klasickou hádku. S Pavlem paní Koutná pohovor neprovádí, jelikož na to není v domácnosti prostor.

Matku ale ještě v domácnosti paní Koutná motivuje ke spolupráci se sociálně aktivizační službou a domlouvá se s ní na termínu další schůzky v kanceláři OSPOD. Matka se rozhodne pomoc sociálně aktivizační služby využít. Pracovnice OSPOD domlouvá s pracovníci sociálně-aktivizační služby termín setkání rodičů s pracovníci SAS.

SOCIÁLNĚ - AKTIVIZAČNÍ SLUŽBA (SAS)

Pracovnice SAS s matkou po prvním setkání podepisuje dohodu o spolupráci a společně s matkou stanovují plán spolupráce (společně definují oblasti, se kterými by matka potřebovala pomoci). Otec do spolupráce vstoupit nechce, nepovažuje to za potřebné.

Matka potřebuje pomoci s financemi – vyřídit potřebné dávky. Pracovnice SAS jí pomůže sepsat konkrétní žádosti a doprovodí matku na úřad práce. Pracovnice bude dále s matkou nacvičovat dovednosti týkající se domácnosti, zejména úklidu, praní prádla, udržování hygieny. Matka totiž ví, že její domácnost není udržována v pořádku, neví ale, jak se o ni starat. Pracovnice také dále zjišťuje, že matka je obětí domácího násilí, zprostředkovává jí pomoc organizace, která se na domácí násilí zaměřuje a dále pomáhá matce s hledáním vlastního bydlení a odchodem od otce dětí. Pracovnice dochází jednou týdně do domácnosti rodiny, přitom je v kontaktu i s dětmi. S dětmi pravidelně hovoří a po domluvě s matkou Pavlovi zajišťuje docházku do nízkoprahového zařízení.

PEDIATR

Z důvodu přestěhování rodiny nemají zatím Pavel ani jeho sestra ve zdejší městě pediatra. Stávající pediatr, MUDr. Kramář, ví, že děti pocházejí se sociálně znevýhodněného prostředí. Po celou dobu, kdy má děti v péči, matka u Karolíny nedodržuje termíny preventivních prohlídek, lékař ji musel několikrát urgovat ohledně očkování, na které se s Karolínou rovněž nedostavovala. Pokud se děti dostavily do ordinace, pak v doprovodu matky, ve špinavém a zapáchajícím ošacení. Vzhledem k tomu, že lékař nikdy na dětech neshledal žádné známky fyzického strádání (podvýživa, modřiny apod.), situaci dále neřešil.

Aktuálně lékař matku opět urguje ohledně domluvy termínu preventivní prohlídky u obou dětí. Telefon na rodiče je však nedostupný a pozvánky zaslané na adresu se mu vrací zpět. Lékař proto dnešního dne činí oznámení na OSPOD:

„Rodiče s nezl. dětmi opakovaně zváni na preventivní prohlídku, telefon je nedostupný, pozvánky se vrací zpět. Žádáme o součinnost a poučení rodičů.“

Co mohlo být dnes jinak, kdyby už

před rokem každý z odborníků

využil své kompetence?

ŠKOLA

Paní učitelka si všímá prvních signálů ohrožení již v první třídě, snaží se opakovaně pozvat rodiče do školy, ti však na pozvání nereagují. Paní učitelka konzultuje situaci Pavlíka s podpůrnými profesemi na svém pracovišti, proběhne pohovor se školním psychologem a sociálním pedagogem, kteří se poté po domluvě s paní učitelkou rozhodnou uspořádat případové setkání. Paní učitelka/sociální pedagog požádají matku o podpis souhlasu s předáním informací mezi zúčastněnými subjekty. Matce je vysvětleno, kdo bude na případové setkání přizván a co se bude řešit. Paní učitelka/sociální pedagog na případové setkání pozve zástupce OSPOD i sociálně aktivizační služby. Rodiče se na setkání sice nedostaví, organizace si ale předávají veškeré informace k rodině a domlouvají se na postupu řešení situace.

Škola zajišťuje chlapci obědy a svačiny zdarma.

MĚSTSKÁ POLICIE

Strážník městské policie si všímá více signálů ohrožení dětí, mezi které patří nejen rušení nočního klidu, ale rovněž projevy chování Pavla v době zásahu policie a nevyhovující bytové poměry. Strážník veškeré informace včetně konkrétních signálů ohrožení popisuje do oznámení a posílá na OSPOD.

PEDIATR

Lékař již po prvních návštěvách dětí ve své ordinaci rozpoznává znaky ohrožení dětí zejména jejich zanedbávání - špinavé a zapáchající oblečení, nedostatečná spolupráce rodičů. S matkou na toto téma ještě v ordinaci hovoří, doporučuje jí využití sociálně aktivizační služby a celou situaci včetně popisu konkrétních signálů ohrožení oznamuje na OSPOD.

SOUSEDKA

Sousedka přivolává městskou policii pokaždé, když slyší v bytě křik a rány. Protože nachází Pavla často hladového, oznamuje celou situaci na OSPOD. Sousedka nechce, aby rodina věděla, že oznámení činí ona, proto posílá na OSPOD anonymní oznámení a popisuje podrobně vše, co se v rodině děje.

OSPOD

Vzhledem k tomu, že OSPOD obdržel oznámení ze školy, městské policie, pediatra a anonymní oznámení sousedky, probíhá šetření v domácnosti rodiny a poté rovněž pohovor s Pavlem. Při pohovoru Pavel pracovníci sděluje, co se u nich doma děje. Obě děti jsou pracovníci OSPOD vyhodnoceny jako ohrožené. Pracovnice svolává případovou konferenci, na kterou zve všechny další spolupracující odborníky včetně pracovníků sociálně aktivizační služby. S rodinou jsou nastaveny konkrétní kroky vedoucí ke zlepšení situace dětí, situace je komplexně řešena.

Případové setkání

Jak efektivně řešit situaci dítěte mezioborově a stále v souladu s GDPR?

Efektivním nástrojem pro mezioborové řešení situace ohrožených dětí jsou případová setkání. Ta mají největší efekt, pokud se dělají preventivně a včas, tedy tehdy, když není rodina ve fázi komplexního zatížení. U komplexně zatížených rodin, kde se vyskytuje ohrožené dítě, má povinnost pořádat případové konference OSPOD. To je také důvod, proč je potřeba řešit včas i situaci dětí, které ještě nejsou v evidenci OSPOD, protože u nich můžeme jejich ohrožení účinně předejít.

Případová setkání může iniciovat a realizovat kdokoli, ideálně škola či zástupci sociálních služeb, případně také rodina. Na setkání mohou být kromě rodičů, kteří zde udělují souhlas s předáváním informací a řešením situace, přizváni i další odborníci, kteří by mohli rodičům a dítěti poskytnout podporu (například zástupci sociálně-aktivizačních služeb, nízkoprahových zařízení, psychologové apod.). Kromě rodičů mohou být přítomni i další důležití lidé z okolí dítěte, jako jsou prarodiče, širší rodina, pěstouni či přátelé. Cílem setkání je kromě komplexního zmapování situace dítěte a rodiny také vytvoření plánu spolupráce s výčtem konkrétních kroků, které povedou ke stabilizaci situace dítěte a jeho rodiny. V praxi se nám tato setkávání velmi osvědčují.

Velmi důležitou součástí celého případového setkání je příprava na ně, které je potřeba věnovat patřičnou pozornost. V průběhu setkání je třeba poskytovat dostatečný prostor všem účastníkům, aby byli všichni intenzivně zapojeni a nadále motivováni na celém případu spolupracovat.

Kdy iniciovat takové setkání?

Mezioborové případové setkání organizované školou je velmi vhodné iniciovat, pokud pracovníci školy pozorují, že dítě:

- > je nesoustředěné, smutné, změnila se mu nálada,
- > chodí neupravené nebo hladové do školy,
- > je unavené, podrážděné nebo usíná při vyučování,
- > má časté omluvené/neomluvené absence,
- > chová se agresivně.

Na koho se obrátit?

- > Informujte se na vašem území, zda má některá z místních NNO zkušenosti se svoláváním případových setkání.

- > V ČR se problematice případových konferencí, především těch interaktivních, věnuje společnost Amalthea, která má na svých webových stránkách seznam facilitátorů podle krajů.

Jak takové případové setkání probíhá?

Případové setkání je zpravidla organizováno společně s nezávislým facilitátorem, který vede celé setkání, je zodpovědný za proces, čas a vytvoření plánu spolupráce všech zapojených aktérů. Případové setkání může pomoci organizovat i další pracovník NNO, který pomáhá s pozváním všech aktérů, jejich přípravou, zajištěním prostor a případně dalších potřebných náležitostí (zajištění pomůcek, občerstvení).

Setkání trvá zpravidla 90 minut, aby se stihla probrat důležitá témata a vytvořit plán kroků, za které je vždy někdo zodpovědný a je možné je splnit v určeném časovém období.

V úvodu se účastníci nejprve seznámí, facilitátor či iniciátor setkání sdělí cíle jednání a poté společně mapují situaci daného dítěte a snaží se zjistit, co se daří a co naopak nefunguje. Na základě zjištěných skutečností se mezioborový tým společně snaží naplánovat kroky a opatření, které by napomohly ke zlepšení situace dítěte.

Způsob vedení případového setkání velmi závisí na výběru facilitátora. Je možné připravit i setkání se zapojením dítěte. V průběhu takového setkání se dítě může vyjádřit k tomu, co ho zajímá, kdo je pro ně důležitý, co rádo dělá. Jedná se o živý proces, kde jsou aktivizováni všichni účastníci. Způsob jednání je vždy pro dítě srozumitelný, aby pochopilo, co se děje a jak se bude situace řešit (více na www.amalthea.cz/spolecne-setkani-s-ditemem/).

Co dále?

- > Vždy je vhodné po čase svolat revizní setkání.
- > V případě potřeby provedeme revize plánu – všechno nemusí vždy dobře fungovat –, někdy je potřeba změnit nastavené úkoly.
- > Pokud kroky zafungovaly, posouváme se dál – řešíme další identifikovaný problém. Chválíme za splněné kroky všechny účastníky a pokračujeme dle stanoveného harmonogramu.

Odkazy na aktuální letáky:

www.amalthea.cz/data/File/PPRD/Letak_IPK_OSPOD_final_2021-page-001.jpg

www.amalthea.cz/data/File/PPRD/Let%C3%A1k_IPK__deti_final_2021-page-001.jpg

www.amalthea.cz/data/File/PPRD/Let%C3%A1k_IPK__deti_final_2021-page-002.jpg

Odkaz na metodiku o interaktivní konferenci:

iqrs.cz/wp-content/uploads/2015/12/metodika_1_final1.pdf

Kde se poptat:

www.amalthea.cz/spolecne-setkani-s-ditetem/

